

This file was downloaded from the institutional repository AURA – <http://brage.bibsys.no/uia>

Kan teksttolking være vitenskap? Fire faghistoriske debatter

Bjarne Markussen
Universitetet i Agder
Fakultet for humaniora og pedagogikk

This is the author's version of an article published in the journal:
Edda. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning 2013 ;Volum 100(4) s. 290-310

Bjarne Markussen

bjarne.markussen@uia.no

Kan teksttolking være vitenskap?

Fire faghistoriske debatter

Atle Kittang in memoriam

Sammendrag

Denne artikkelen tar for seg fire debatter om «det vitenskapelige» i norsk litteraturforskning i årene 1940-2010, en periode hvor mange hadde høye vitenskapelige ambisjoner på vegne av faget. Den presenterer og diskuterer synspunkter hos Zapffe og Næss på 40-tallet, Haakonsen og Bull på 50-tallet, Aarseth og Elster på 80-tallet, og Kittang og Bjerck Hagen på 2000-tallet. Det fokuseres spesielt på hva aktørene mener med «vitenskap» og hvordan de argumenterer for at en litterær tolkning kan være vitenskapelig.

Nøkkelord

Litteraturvitenskap, vitenskapsteori, debatt.

Summary

This article addresses four debates concerning scientific aspects of literary research in Norway in 1940-2010. It discusses the debates between Zapffe and Næss in the 1940s, Haakonsen and Bull in the 1950s, Aarseth and Elster in the 1980s, and Kittang og Bjerck Hagen in the 2000s. The article focuses on how each of these researchers defines “vitenskap” (research/science) and argues for a scientific standard in the interpretation of literary works.

Key words

Literary research, philosophy of science, debate.

Innledning

Det kan være irriterende for en litteraturforsker å høre at hun eller han ikke driver med ordentlig vitenskap. Særlig når det kommer fra natur- eller samfunnsvitere. Men også fra kolleger i andre deler av fagområdet. Det oppleves som arrogant, det berører den faglige stoltheten, og det egger til motsigelse. Jeg antar at de fleste litteraturvitere har en klar

oppfatning av at de driver med vitenskap. Men hva legger de egentlig i ordet? Hva er ordentlig vitenskap, hva består *det vitenskapelige* i litteraturvitenskapen i? Det er et vitenskapsteoretisk spørsmål, og i denne artikkelen skal jeg undersøke hvordan noen forskere har prøvd å besvare det i perioden 1940-2010.

Vitenskapsteori er «forskning om forskning». Vitenskapsteoretikere forsker på og utvikler teorier om vitenskap, ut fra ulike perspektiver: sosiologiske, historiske og filosofiske (Egeland og Holst 2008: 108). Forskere innenfor de enkelte disiplinene trenger også slike teorier når de skal klargjøre for seg selv og andre hva de driver med. Her er det mange spørsmål som reiser seg. For eksempel hva som skal være fagets emneområde, hvilke spørsmålsstillinger som er relevante, og hvilken metodikk og teori som skal brukes. Andre spørsmål er om det er mulig å oppnå allmenngyldig kunnskap, om forskeren er «tilskuer» eller «deltaker», og om forskerens kjønn, klasse og etiske bakgrunn spiller inn i forskningsprosessen. Hvilke *verdier* som bør styre forskningen og hvilken funksjon den skal ha i samfunnet, er også viktige spørsmål. Her har ikke minst marxistisk, feministisk og postkolonial forskning bidratt til å endre litteraturvitenskapen. «Udfordringen ligger i at forske i kritisk opposisjon til – men uten at glemme – den tradition, vi som litterater er uddannet innenfor», heter det i innledningen til *Nordisk kvindelitteraturhistorie* (Jensen 1993: 13).

Denne artikkelen handler imidlertid ikke om de store brytningene innen fagfeltet. Den er spisset inn mot selve vitenskapsbegrepet. Jeg har valgt å undersøke fire debatter/konfrontasjoner hvor norske litteraturforskere diskuterer hva «vitenskap» skal bety, og hva det innebærer at en teksttolkning er «vitenskapelig». Altså til forskjell fra en ikke-vitenskapelig tolkning. Artikkelen er et supplement til tidligere faghistorisk forskning, som i større grad har vært orientert mot de litteraturfaglige institusjonene, de teoretiske konjunktursvingningene og metodestridene.¹ Alt dette henger selvsagt sammen med vitenskapsforståelsen, men her er fokuset flyttet mot det siste.

Tekstutvalget tar ikke mål av seg å være representativt, men fanger i det minste opp noen viktige problemstillinger. Jeg har gjennomgått samtlige årganger av *Edda* og *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*, og har i tillegg søkt sporadisk gjennom enkelte andre tidsskrifter, antologier og monografier. Utvalgskriteriene har vært at det skal være en debatt eller konfrontasjon mellom minst to forskere, og at vitenskapsbegrepet skal være en hovedsak. Mye av det innsamlede materialet vil derfor bli unevnt i denne artikkelen, men tas likevel med i litteraturlista.²

1940-2010 er en periode hvor mange hadde høye vitenskapelige ambisjoner på litteraturfagets vegne, slik man også hadde i andre humanistiske fag. Jeg presenterer og diskuterer synspunkter hos Zapffe og Næss på 40-tallet, Haakonsen og Bull på 50-tallet, Aarseth og Elster på 80-tallet, Bjerck Hagen og Kittang på 2000-tallet. I de tre første tilfellene legges vekten på hvordan den ene forskeren svarer på den andres utfordring eller kritikk. I det siste tilfellet er vekten likt fordelt. Innleggene kontekstualiseres med tanke på forfatterens bakgrunn og faglige posisjon. Perspektivet er et aktørperspektiv, ikke et strukturperspektiv. Til sist oppsummeres og aktualiseres resultatene. Hovedsynspunktet er at det spesifikt vitenskapelige består i *måten* vi stiller spørsmål og prøver å besvare dem på. Men selv om det i praksis synes å være relativt bred enighet om grunnleggende vitenskapelige standarder, har det verken før eller nå vært faglig enighet om hva vitenskap er eller hva som gjør en tolkning vitenskapelig. En slik enighet er det knapt mulig å oppnå, før man har blitt enige om to spørsmål: 1) Hva konstituerer (i størst grad) teksten som forskningsobjekt, tekstens egne strukturer eller leserens kategorier og interesser? 2) Skal vitenskap defineres ut fra enhetsvitenskapelige idealer, eller ut fra enkeltdisiplinenes praksis? Den som vil begrunne sin vitenskapelighet må ta stilling til disse spørsmålene.

Vitenskap er en måte å søke sannhet på, men det er også en måte å søke makt og akademisk legitimitet på. Kan man ikke forsvare sin vitenskapelighet, risikerer å bli utstøtt av det gode selskap. Man må derfor ta høyde for at debattens aktører – i alle fall om de jobber innenfor en vitenskapsinstitusjon – vil ha interesser i begge retninger. Dette påvirker rimeligvis argumentasjonen. Den som vil *inn* i det gode akademiske selskap vil argumentere sterkt for at fagets forskningsobjekter – i dette tilfellet «litteraturen» - er *mulig* å utforske i henhold til gjeldende vitenskapelige standarder. Det samme vil den som føler sin akademiske status truet. Den som har mindre å tape, kan tillate seg å tvile på at dette er tilfelle. Eventuelt prøve å omdefinere vitenskapsbegrepet. Trolig finner vi eksempler på alle disse strategiene i de følgende debattene. Men hvilke motiver som ligger bak i hvert tilfelle, er ikke lett å påvise. Jeg vil derfor ikke spekulere mye over det, men heller ta hver debattant på ordet, og undersøke styrker og svakheter ved hver posisjon.

1941: Første konfrontasjon. Arne Næss og Peter Wessel Zapffe

Under krigsårene gikk det akademiske livet sin gang, men ikke uten kamper. I 1941 disputerte Peter Wessel Zapffe med avhandlingen *Om det tragiske*, men nektet å la seg kreere til doktor ved Universitetet i Oslo fordi rektor Adolf Hoel var NS-medlem og innsatt av okkupasjonsmakten. Først i september 1945 fikk han sin dr. philos.-tittel.³

Her skal det handle ikke om Zapffes disputas, men om han prøveforelesning over oppgitt emne: «Under hvilke forutsetninger kan litteraturforskningen være videnskap?» Det er grunn til å tro at Arne Næss var sterkt medvirkende i oppgaveformuleringen, siden den angikk en av hans egne filosofiske hovedinteresser. Fem år tidligere hadde han utgitt magisteravhandlingen *Erkenntnis und Wissenschaftliches Verhalten*, et vitenskapsfilosofisk verk med elementer fra både logisk empirisme og amerikansk pragmatisme (Bostad 1998: 28).⁴ To år tidligere hadde blitt ansatt som professor i filosofi ved UiO, bare 27 år gammel, og samme år hadde han utgitt *En del elementære logiske emner*. Dette var mer enn en lærebok i logikk, det var en del av hans «kulturpolitiske oppgave»: å vaksinere landets vordende akademikere mot usaklighet og manglende presisjon ved hjelp av logikken (Gjefsen 2011: 159-161). En politisk undertekst var kanskje at de logiske empiristene, som Næss hadde stiftet bekjentskap med i Wien, var kjent for å være aktive antinazister (Næss og Bostad 2002: 126). I alle fall kan tittelen på prøveforelesningen leses som en *utfordring* til norsk litteraturvitenskap fra landets nye, unge professor i filosofi, en filosof med en uttalt preferanse for empirisk forskning og med strenge krav til saklighet og tolkningspresisjon. Denne utfordringen ble det Zapffes oppgave å møte på vegne av et fag han bare delvis sto innenfor.

Zapffe hadde bakgrunn som jurist, og gjorde seg allerede i studietiden bemerket med sin besvarelse til embetseksamen på vers.⁵ Etter å ha praktisert som jurist i noen år i Tromsø, vendte han tilbake til Oslo for å studere litteraturhistorie, og mottok sterke inntrykk fra Francis Bull, Fredrik Paasche og Andreas Winsnes. Særlig Paasche ga ham bekreftelse på egne evner: «Herr Zapffe! De ser skarpt. Jeg skal gruble over dette til neste gang», kunne han svare på spørsmål fra studenten (Haave 1999: 119). Mer avgjørende ble likevel vennskapet med og inspirasjonen fra Arne Næss, og *Om det tragiske* ble innlevert som en filosofisk, ikke litteraturhistorisk avhandling. I komiteen satt Næss, Richard Eriksen og Peter Rokseth. Sistnevnte stemte imot godkjenning – han skal ha blitt provosert av Zapffes empiriske aspirasjoner – men etter en runde med innstramminger godtok også han den, under tvil (Gjefsen 2011: 129).

Prøveforelesningen ble publisert i *Edda* i 1943. I to artikler fra 1944 og 1955, begge kalt «Om muligheten av logiske metoder i litterær æstetik», viderefører Zapffe ideene fra herfra. Det gjør han også i den selvbiografiske artikkelen til Bulls festskrift i 1957 og i *Indføring i litterær dramaturgi* fra 1961, hvor han også tar han et oppgjør med Rokseths doktoravhandling om den franske tragedie – som han mener mangler en egnet terminologi og forskningsmetodikk (Zapffe 1961: 16). Samlet sett viser disse skriftene at Zapffe hadde store ambisjoner om å vitenskapeliggjøre norsk litteraturforskning. Han kartla fagets

grunnspørsmål og metoder, og arbeidet gjennom tyve år med å utvikle en ny vitenskapelig metodikk for tolkning og kvalitetsvurdering. Sett i ettertid var det «a glorious failure», men det er ikke urimelig å tro at Zapffe har bidratt til å skjerpe kravene til saklighet og presisjon i faget. Slik åpner prøveforelesningen «Under hvilke forutsetninger kan litteraturforskningen være videnskap?»:

Det er sannsynlig at mere enn én av vingårdens arbeidere har fått et lettere sjokk ved denne tittel. Er ikke litteraturforskning uten videre en knesatt betegnelse på en vitenskapelig syssel av den alvorligste og mest ophøiede slags? Kan det være en av 'våre egne' som har stillet dette fatale spørsmål? Et spørsmål i en form som ikke engang vil innrømme at litteraturforskning *er* videnskap, når de eftersøkte forutsetninger er fundet? (Zapffe 1943: 61)

Sitatet sier mye om tidens faglige klima. Til tross for metodestriden mellom Bull- og Rokseth-skolen, falt det ikke noen inn å betvile *vitenskapeligheten* i litteraturforskningen. Spørsmålet om den overhodet *kunne* være vitenskap, og i så fall under hvilke forutsetninger, måtte derfor oppleves som et aldri så lite «sjokk». I lett ironiske vendinger omtaler Zapffes litteraturforskernes selvforståelse: «vingårdens arbeidere» fremstår som idealistiske, selvhøytidelige, smånaive og sekteriske. I egne øyne driver de «en vitenskapelig syssel av den alvorligste og mest ophøiede slags», men om man stiller kritiske spørsmål, anser de det nærmest som et forræderi: «Kan det være en av 'våre egne' som har stillet dette fatale spørsmål?» Med sin saklig-ironiske stil sår Zapffe tvil om hvorvidt han tilhører «våre egne». Riktig nok har han levert en avhandling om det tragiske, men han har løftet begrepet ut av sin litterære kontekst og inn i en livsfilosofisk. Han iscenesetter seg som en outsider, som ikke lar seg avspise med velment faglig entusiasme: «Det er ikke nok at man tuster omkring i arkivene i orgier av morkent kalveskinn og kommer med vage, subjektive domme uten tilgjengelig begrunnelse» (Zapffe 1943: 61). Vitenskap må være noe mer.

Det han *ikke* kommenterer, er at det ligger et enhetsvitenskapelig premiss innebygd i selve spørsmålet. Det stilltiende utgangspunktet er at «videnskap» *er* en fastlagt størrelse, og at det er naturvitenskapene som representerer normen. De logiske empiristenes ideal var at alle vitenskaper skulle kunne uttrykkes gjennom det samme språket og basere seg på samme metode. Vitenskapsspråket skulle være så eksakt og objektivt som mulig, og selv om Næss ikke bekjente seg til troen på enhetsvitenskapen, gikk hans idealer klart i retning av naturvitenskap (Bostad 1998: 22-35). Når Zapffe ikke problematiserer dette, er det kanskje fordi hans idealer går i samme retning. Hans bruk av figurer, skjemaer og scientistiske uttrykk

røper en fascinasjon for naturvitenskapene. Han kan for eksempel definere et «poetisk molekyl» som «en midste meningsbærende tekstmasse» (Zapffe 1944: 29).

Ifølge Zapffe har noen grener av litteraturforskningen kommet lenger enn andre. Dette gjelder særlig de historiske, psykologiske og sosiologiske disiplinene, som har «utarbeidet metoder som er fullt tilstrekkelige til å gi almenyldig viden om en rekke forhold, som melder sig *à propos* et dikterverk» (Zapffe 1943: 68). Problemet er at selve diktningen her blir «mere og mindre et accidentale, ikke et essentielle». Forskningsobjektet er «teksten i saklige forbindelser, og omfatter ikke med nødvendighet den kunstneriske opplevelse. Objektet får derved en sterkt utvidet intersubjektiv identitet» (Zapffe 1943: 68). Den retningen som derimot har vondt for å følge med, er «den rent æstetiske diktforskning» (Zapffe 64).

Dilemmaet er altså at den historisk-biografiske forskningen er vitenskapelig nok, men ikke orientert mot det som for Zapffe er det essensielle, den kunstneriske opplevelsen. Den estetiske forskningen er derimot orientert mot slike opplevelser, men den er ikke vitenskapelig nok. Årsaken ligger først og fremst i forskningsobjektets *egenart*. På dette punktet er det verd å stanse opp, for her er Zapffe på sitt mest interessante – og moderne. Den litterære teksten endrer fullstendig karakter etter forskerens skiftende perspektiv. Ser man den i dens «saklige forbindelser», som en del av dikterens liv og verk, får den en sterkere «intersubjektiv identitet». Den blir noe man lettere kan enes om. Tar man derimot «den kunstneriske opplevelse» med i betraktningen, blir den vanskeligere å enes om. Den intersubjektive identiteten minker rett og slett. Forskersubjektet og forskningsobjektet smelter sammen. Forskningsobjektet *blir til* i opplevelsens stund. Skjærer man det subjektive bort, blir det ikke annet enn kjemi og fysikk tilbake. «Under selve opplevelsen må han bruke alt hvad han eier av åndelig og sjælelig egenart, uten det ringeste hensyn til vitenskapelig kontroll og kulturelle gangbarhet» (Zapffe 1941: 64-65). Estetikerer har altså å gjøre med et forskningsobjekt som han eller hun investerer seg selv i. Dessuten mangler det *regelmessighet* i noen som helst relevant form, og det gjør også dets skapere. «De store diktere kommer fra vidt forskjellige miljø, fra rønner og palasser, fra by og land. De optrer med suveren uberegnelighet i onde og gode tider, de tilhører begge kjønn og når sitt høydepunkt i alderen 20 til 80, de er syke og friske, lykkelige og desperate, analfabeter og lærde, helgener og banditter» (Zapffe 1941: 66).

Zapffes oppløsning av subjekt-objekt-forholdet i forskningen foregriper mange moderne posisjoner: hermeneutiske, resepsjonsetetiske, pragmatiske. Han objektiverer ikke tekstens strukturer, men lar dem bli utgangspunkter for ulike leseropplevelser. Det er i grunnen noe overraskende, med tanke på hans store interesse for tragiske handlingsstrukturer. I *Om det tragiske* definerer han «det objektivt tragiske» som et funksjonelt forhold mellom

kulturelt relevant storhet og undergang, og han påviser slike strukturer i *Jobs bok*, *Den bundne Prometheus* og *Hamlet*. Men i prøveforelesningen er det selve opplevelsen eller *virksomheten* av diktverket som blir hovedsaken, for «likesom biologen bare kjenner livet på dets funksjoner, så kjenner æstetikeren det poetisk verdifulle bare på dets virkning» (Zapffe 1943: 66).

Med dette utgangspunktet skulle man tro det var umulig å gjøre estetisk litteraturforskning til vitenskap. Men Zapffes mål er å vitenskapeliggjøre også denne, slik at den kan nærme seg naturvitenskapene med hensyn til presisjon, metodikk og mulighet for overprøving. Vitenskap defineres som «en forskning som tar sikte på å skape mest mulig almengyldig viden om et avgrenset emne» (Zapffe 1943: 63). Allmenngyldig viten er imidlertid ikke det samme som «absolutt sannhet», men «bare et bilde av tingene som er tilstrekkelig pålitelig under alle forhold» (Zapffe 1943: 63). Den sikreste og mest økonomiske vei til en slik viten er den metodiske, men i estetiske fag kan ikke metodene være like stringente som i naturvitenskapene. Under forutsetning av at metodebegrepet utvides, kan likevel den estetiske diktforskningen være vitenskap, «når den i størst mulig utstrekning gjennomfører kravene til empirisk tankegang og rasjonale uttrykksmidler» (Zapffe 1943: 75).

Det gjelder å finne en metode som fører fra den subjektive leseropplevelsen til det allmenngyldige utsagnet. Løsningen blir å trekke inn flere forskere. Den metoden Zapffe lanserer, og som han senere videreutvikler, kan vi kalle *ekvivalenslistemetoden*, og den er inspirert av Arne Næss' bok *Presisjonsundersøkelser ved ekvivalensmetoden* fra 1942. Den har både et individuelt og kollektivt aspekt. Først må den individuelle forsker oppleve teksten på en mest mulig «umiddelbar» måte. Deretter må hun eller han formulere opplevelsen i ord, og til sist gå analytisk til verks for å finne de *egenskapene* ved teksten som skapte virkningen. Som eksempler nevner han egenskaper som «harmoni, komposisjon, variasjon, originalitet, stigning, idé-rikdom, karaktertegning, lidenskap, stil, metrisk fullkommenhet, billedkraft, livgivende detaljer og samlende tanke» (Zapffe 1941: 69). I 1957-artikkelen formaliserer han denne prosessen. Her skal forskeren lage en liste med egenskapene E1-En, og deretter utstyre hver E med et E-tall som angir i hvilken grad hun/han mener denne egenskapen er tilstede i teksten. Når dette er gjort, kan flere forskere sammenligne sine resultater, presisere hva de har ment, og diskutere seg frem til hva de er enige og uenige om. Da snakker man ikke *forbi* hverandre, men *til* hverandre, og skinnuenigheter kan lukes bort. På tilsvarende måte kan man sammenligne lister over tekstens kvaliteter. Da opererer man med K-er og K-tall som angir i hvilken grad man mener teksten har den gitte kvaliteten. Samt V-tall, som angir hvilken vekt man legger på den gitte kvaliteten. Tolkninger av verk kan man også sammenligne gjennom

presisering og saklig diskusjon. T0 er den teksten man undersøker, T1-Tn er de forskjellige tolkningshypotesene. Disse stiller man under hverandre i en «hypotetisk ækvivalensliste» (Zapffe 1944: 23). Over tid vil det vise seg hvilke aspekter ved teksten det er enighet om hos mange kompetente lesere, og hvilke det er uenighet om.

Metoden har flere fordeler. For det første gir den oversikt over hva som til enhver tid foreligger av tolkningsmateriale. For det andre sikrer den presisjon i beskrivelsen og tolkningen av teksten. For det tredje samler den forskerne til saklig meningsutveksling og overprøving, og for det fjerde gir den retning til en «en ny type objektivitet (i betydningen intersubjektiv gyldighet) i litterær æstetik». Programmet er kort og godt å «bygge almengyldige utsagn på subjektive vidnesbyrd» (Zapffe 1944: 33). Historiens ironi er at denne metoden, som ble utviklet over tyve år, knapt noen gang ble satt ut i livet.⁶ Hvorfor mislyktes Zapffe som litteraturteoretiker?

I artikkelen «Da den allmenne litteraturvitenskapen kom til Norge og fant seg en plass mellom historien og teorien» skriver Jon Haarberg at fagets grunnleggelse faller inn under det regimet som nå kalles arbeiderpartistaten. Et nytt og moderne Norge skulle bygges på folkeopplysningens grunn, og i denne storstilte byggeoperasjonen utgjorde skolen og universitetet selve fundamentet. Et av idealene var en moderne saklighet basert på naturvitenskapelig objektivitet, og den unge filosofiprofessoren Arne Næss var denne tenkemåten «strateg og akademiske symbolfigur» (Haarberg 2001: 111). Zapffe passer godt inn i dette bildet. Gjennom hele karrieren insisterte han på saklighet, intellektuell redelighet og empirisk holdning i det litteraturvitenskapelige arbeidet. Ekvivalenslistemetoden skulle sikre de overordnede prinsippene om presisjon, mulighet for prøving og intersubjektiv gyldighet. Når programmet mislyktes, har det nok flere grunner. Én av dem er at den sosialdemokratiske kollektive ånden i liten grad lot seg overføre til litteraturforskningen, som er utpreget individualistisk. En annen og viktigere grunn er at metoden ikke tar tilstrekkelig hensyn til teksten, slik den utfolder seg for leseren. Å tilbakeføre den estetiske erfaringen til en rekke «egenskaper», medfører en atomisering. Vi mister muligheten til å følge dens utvikling, dens handlings- og tankegang, dens sidespor og parallellmotiver. Når Zapffes lesning av *Jobs bok* i *Om det tragiske* fremdeles er virker litterært spenstig og filosofisk interessant, er det fordi han *ikke* følger sin egen metode. Det var nærlesingsmetoden som skulle vinne frem, og den bygde på et helt annet syn på både teksten og litteraturforskningen.

Zapffe er på sitt mest moderne når han oppløser subjekt-forholdet og sier at objektet blir til i opplevelsens stund. Han er på sitt mest gammeldagse når han systematiserer egenskaper ved teksten. Kort oppsummert er dette Zapffes posisjon: Vitenskap er en

forskning som går ut på å frembringe mest mulig allmenngyldig viten, og dette må skje på metodisk vis og med mulighet for intersubjektiv prøving. I estetisk litteraturforskning innebærer det en evne til «umiddelbar» kunstopplevelse kombinert med en evne til rasjonell formidling av opplevelsen. Ikke minst innebærer det en vilje til å presisere observasjoner og tolkninger, og å sammenligne og korrigere forskningsresultater. En slik oppsummering tar imidlertid ikke hensyn til den humoristiske tonen og den selvironiske distansen som vi også finner hos Zapffe. Bak denne ligger det en forventning om at vitenskapelig arbeid skal ha en eksistensiell betydning dersom det skal være bryet verd. Best formulerer han det i artikkelen i festskriftet til Francis Bull i 1957:

En ganske liten selvironiens klaring mellom fagmanden og mennesket vil sikre dem begge mot et pinefuldt tilbakeblikk, når kræfterne en dag tar slutt. I lyset av tilværelsens gåde vil al vitenskap som har kuttet navlestrengen til det kosmiske moderproblem, blir parodisk, når den lægges ved siden av forskerens avsjælede legeme. (Zapffe 1957: 276)⁷

1952-61: Andre konfrontasjon. Francis Bull og Daniel Haakonsen

Det neste punktnedslaget er nykritikkens vitenskapsforståelse, representert ved Daniel Haakonsen. Etter krigen fortsatte metodestriden, og konfrontasjonen mellom Haakonsen og Bull under disputasen i 1952 har klare likheter med den mellom Rokseth og Bull i 1929. Disse har vært hyppig kommentert i den faghistoriske litteraturen, og jeg skal derfor ta for meg en annen og mindre kjent artikkel fra 1961, hvor Haakonsen trekker noen vitenskapsteoretiske implikasjoner av striden. Den heter «Metodiske motsetninger i norsk litteraturforskning» og ble publisert i antologien *Litteraturforståelse. Diktning og kritikk*, som inngikk i *Idé og tanke*-serien, redigert av Asbjørn Aarnes og Egil A. Wyller. Disputasen skal bare nevnes som en kontekst for artikkelen.

Haakonsens vei til nykritikken var forberedt av møtet med den estetisk-filosofiske skolen. Som student mottok han sterke impulser fra Peter Rokseth ved franskseksjonen ved UiO og fra Albert Pauphilet ved École Normale Supérieure i Paris. En gradvis aksept av Rokseths teori om «et enhetens prinsipp i en dikters verk, på et dypere plan enn det biografiske» var ifølge ham selv det viktigste som hadde skjedd i hans forhold til litteraturforskningen (Haakonsen 1957: 419). Denne teorien bygde i sin tur på en antropologisk teori om et todelt bevissthetsliv, et dypere og et overflatisk. Haakonsen beskriver møtet med amerikansk «New Criticism» som berikende, men ikke overraskende. «Med amerikanerne er imidlertid døren slått opp på vid vegg slik at en rekke

problemstillinger nå er blitt akseptable i den alminnelige bevissthet, og litteraturforskningen står overfor et rikt utvalg av metoder og synspunkter» (Haakonsen 1957: 423). Dette er skrevet bare fem år etter disputasen, hvor avhandlingen *Skapelsen i Wergelands diktning* fikk hard medfart av Bull. Det var altså ikke lenge siden nykritikkens problemstillinger var mindre akseptable.

Bulls hovedankepunkt var den metodiske ensidigheten, den rent tekstorienterte lesemåten som unnlot å ta stilling til den historisk-biografiske konteksten: «Det ser ofte ut som om doktoranden ikke er villig til å beskjefte seg med noen som helst ytre virkelighet, – alt skal ses fra den metafysiske side» (Bull 1952: 12). Selv mener Bull at Wergelands liv og personlighet kan forklare ulike sider ved forfatterskapet, og at man derfor bør gå inn for en metodisk fleksibilitet: «Både historisk-biografisk-psykologiske og estetisk-filosofiske synspunkter kan ofte med fordel stilles sammen, – begge ‘metoder’ har sine gode egenskaper og begge har sine farer: snusfornuft og pedanteri er kjedelig, men fraser og pretensiøs tåketale er ikke det minste morsommere!» (Bull 1952: 3). Når Haakonsen påviser logiske brister i Wergelands ungdomsverk, vil Bull forklare dette med henvisning til dikterens spontane temperament og mange travle gjøremål. Når det gjelder Wergelands milde kvinneskikkelser, minner Bull om at «mange menn danner sitt kvinneideal etter sin mor, og var ikke fru Alette Wergeland, f. Thaulow, nettopp en slik yndefull, følsom, skjønnhetsglad, drømmerik kvinnetype, uten noe som helst valkyriepreg?» (Bull 1952: 10). Haakonsen repliserer i sitt motinnlegg at slike omstendigheter verken kan styrke eller svekke en litterær vurdering av tekstene, slik de nå en gang foreligger:

Tekstene forblir like spill levende eller hensynkende eller døde enten dikteren personlig var uvørren eller sedat, enten han var opptatt med eksamenslesning eller med andre ting, enten han hadde formet seg et kvinneideal etter sin mor eller sin søster, en barnepike eller en tante. (Haakonsen 1952: 46)

Hvilke vitenskapsteoretiske implikasjoner følger av den nykritiske orienteringen? Dette kommer Haakonsen inn på i artikkelen fra 1961, som er lagt opp som en samtale mellom en ung litteraturstudent og ham selv. Han forklarer at den historisk-biografiske forskningen hviler på to aksiomer. Det ene er at «ordet *komposisjon* kan erstattes av ordet *kompositum* uten at noen grunnpillare under litteraturforskningen derved rokkes» (Haakonsen 1961: 224). Det andre er at verket i analysen blir symptomatisk for noe annet, nemlig en tilstand i den ytre virkelighet (sosiologi), i dikterens eller andre menneskers psyke (psykologi), eller i forholdet mellom dikteren og samtiden (kulturhistorie, idéhistorie): «ordet *symbol* kan erstattes av ordet

symptom, uten at perspektiver forrykkes» (Haakonsen 1961: 227). Teksten som autonomt estetisk objekt blir med andre ord ikke respektert. Hva er så den estetisk-filosofiske (og nykritiske) skolens aksiom? Den er at diktningen skiller seg skarpt ut fra det virkelige liv og fungerer etter sine egne, indre lovmessigheter:

Gjemt i ethvert diktverk fins det et konstituerende prinsipp som bestemmer hva som kan gjøre tjeneste i verket, og ut fra hvilket dikteren velger og vraker i tilværelsens mangfold: denne mennesketype kan han bruke – de andre lar han gå; disse hendelser, landskaper, opptrinn, bevegelser og ord kan tjene hans formål – utallige andre setter han ut av betraktning. Således vil alt som kommer med i verket, på avgjørende vis være preget av den tjeneste det inngår i. I diktningens verden er alt utvalgt, siktet og omformet for å kunne tjene verkets kunstneriske enhet. (Haakonsen 1961: 228)

Her går Haakonsen i motsatt retning av Zapffe. I stedet for å atomisere teksten i en rekke egenskaper, lar han tekstens deler fremstå i en bestemt formasjon. Alle har sine oppgaver, nemlig å «tjene verkets kunstneriske enhet». Gjennom verkets «konstituerende prinsipp» objektiviseres og fikseres tekstens struktur. Bak prinsippet står dikteren som en suveren dramaturg og velger og vraker blant utallige mennesketyper og opptrinn. Uttrykket «lovmessigheter» er en reminisens fra naturvitenskapelige årsaksforklaringer. Naturens selvregulerende mekanismer reinstallerer så å si i diktverket, hvor de ligger klare til å bli oppdaget av en vitenskapsmann eller -kvinne. Men dette er en doktrine. Det Haakonsen ikke vurderer, er om forskeren projiserer sitt *ønske* om et «konstituerende prinsipp» over på teksten. Når Bull påpeker Wergelands spontane, impulsive skrivemåte, antyder han nettopp at alt ikke har gått så planmessig for seg.

Hvordan oppdager man det konstituerende prinsippet i verket? Det må man føle. «Er man utstyrt med det som kalles litterær følsomhet, vil man fornemme at i hvert enkelt diktverk finnes der noe vesentlig og sentralt, noe det til syvende og sist 'dreier seg om'. Opplevelsen av dette er utgangspunktet for tolkningen av dikterverket» (Haakonsen 1961: 228-229). Også Zapffe lot opplevelsen være utgangspunkt for tolkningen, men her dreier det seg ikke om en hvilken som helst individuell opplevelse. Opplevelsen av det konstituerende prinsippet er kun tilgjengelig for dem som er utstyrt med en egen «litterær følsomhet». Oppgaven blir deretter «å skape en erkjent enhet ut av det som til å begynne med var følt» ved å plassere seg «der hvor opplevelsen tilsier at verkets sentrum og enhetens prinsipp er tydeligst til stede» (Haakonsen 1961: 229). Å utvikle en estetisk følsomhet er utvilsomt viktig for en litteraturforsker, men her blir den gjort til et noe eksklusivt metodisk prinsipp.

Metoden får følger for fremstillingsformen. Den verkorienterte forskeren må gi en utredning «i rolig fremadskridende bevegelse, uten for mange sidesprang og biærender underveis» (Haakonsen 1961: 233). Det siste er ifølge Haakonsen mer *vitenskapelig* fordi det gir leseren en fair sjanse til å «avgjøre om de to størrelser, dikterverk og forskerstudie, er kommensurable, selv om den ene fremstilling er av kunstnerisk, den andre av resonnerende art» (Haakonsen 1961: 233). Men hva innebærer det at de er kommensurable? Det innebærer at tolkningen kan gjøre rede for verkets konstituerende prinsipp og enhetlige karakter. Hvis for mange detaljer ikke finner sin plass innenfor det foreslåtte helhetssynet, er tolkningen antakelig uriktig. En tilnærmet riktig fortolkning av et dikterverk medfører at «de mange enkeltheter med ett kan sees å peke mot et sentrum, ikke langs en felles linje, men på et stort antall konvergerende veier» (Haakonsen 1961: 230).

Mens Zapffe prøvde å vitenskapeliggjøre litteraturforskningen ved å bygge allmenngyldige utsagn på subjektive vitnesbyrd, gjør Haakonsen det på en helt annen måte. Ved å objektivere tekststrukturene og insistere på verkets indre lovmessighet, blir det mulig å teste tolkningshypoteser mot data: Hvis for mange detaljer ikke kan gjøres rede for, er tolkningshypotesen trolig feil. Passer de inn, er hypotesen foreløpig bekreftet. Tilnærmet riktige tolkninger av diktverk kan man komme frem til gjennom nærlesningsmetoder som avdekker konstituerende tekstprinsipper. Når analysen er vellykket, er tolkningen kommensurabel med verket.

Styrken ved denne posisjon er respekten for (og viljen til å utforske) den litterære tekstens særegne oppbygning; svakheten er at den underkommuniserer leserens rolle. Er det tekstens strukturer eller leserens forståelseskategorier som konstituerer det «dikterverket» som skal utforskes? For Haakonsen i 1961 var dette uproblematisk. For Asbjørn Aarseth i 1988 ble det en stor vitenskapsteoretisk utfordring.

1981-88: Tredje konfrontasjon. Jon Elster og Asbjørn Aarseth

1980-tallets største vitenskapsteoretiske debatt gikk over syv år og ble utløst av en samfunnsforsker. I et foredrag i Det Norske Videnskaps-Akademi i 1981 påsto Jon Elster at det som gjerne blir kalt humanistisk forskning «enten ikke er humanistisk, eller ikke er forskning» (Elster 1981: 169). Verst gikk det ut over litteraturforskningen, som lignet mer på kunst enn vitenskap. Dette kunne ikke bli stående uimotsagt, og både historiker Kåre Lunden, kunsthistoriker Magne Malmanger og litteraturviterne Jostein Børtnes og Asbjørn Aarseth gikk inn i debatten. De fleste innleggene ble publisert i *Nytt norsk tidsskrift*, og Aarseth «Fins det en sannhet om den fremmede passasjer?» fra 1988, som jeg har skal ta for meg, markerte

sluttpunktet. Sjelden har «de to kulturer» stått lenger fra hverandre. Samfunnsforskeren og humanistene var uenige om det meste: om målsetningen for vitenskapelig virksomhet, om karakteren av humanistisk forskning, om forskningsmetodikk, om muligheten for intersubjektiv prøving, om datumbegrepet og om sannhetsbegrepet.

Konteksten for debatten var en ganske annen enn på Zapffes og Haakonsens tid, både med hensyn til de institusjonelle rammene, de faglige idealene og det vitenskapelige klimaet. Samfunnsforskningen ekspandert og fått en sterkere plass i offentligheten, ikke minst i politisk debatt. Positivismedebatten hadde pågått lenge. Elster ble på 1970-tallet en internasjonalt anerkjent forsker, med doktoravhandling om Marx og dosentstilling i sosiologi ved l'Université de Paris III (Vincennes). Samtidig hadde nordiskfaget blitt supplert først av «allmenn litteraturkunnskap» i 1959 og senere av «allmenn litteraturvitenskap». Ifølge Jon Haarberg var motstanden mot «vitenskapeliggjøringen» ganske stor på Universitetet i Oslo: «Idealistene så den objektive saklighet, formalismen, som en trussel mot deres posisjon, det gjorde formodentlig også filologene rundt omkring på de enkelte språkinstituttene, som måtte se på etableringen av et metodologisk grunnfag som en desavuering, som en mistillit til deres egen 'uansvarlige' og 'instringente' virksomhet» (Haarberg 2001: 115). Instituttet ved Universitetet i Bergen ble opprettet i 1967, med Aarseth som den første fast ansatte. Atle Kittang ble professor i 1974, og ifølge ham var «comparative literature» på den tiden blitt «ein vitenskap med universelle og teoretiske og metodiske ambisjonar, særleg opptatt av den vestlege kanoniske litteraturen, og primært ute etter å vinne kunnskap om litteraturen som spesifikt fenomen» (Kittang 2004: 143). Disse ambisjonene fant gjenklang på de norske instituttene, som ble teoristerke og metodebevisste.⁸ Ved utgangen av 1970-tallet var nykritikken var bare én av mange teoretisk-metodiske retninger (deriblant strukturalisme, semiotikk, marxisme og feminisme), og Gadammers hermeneutiske filosofi hadde gitt nye sterke impulser til forståelsen av litterære tolkninger.⁹

Elsters og Aarseths utgangspunkter var så forskjellige som de kunne bli. Den første var en hardcore samfunnsforsker og ivrig tilhenger av teorien om rasjonelle valg og spillteori.¹⁰ Den andre var en nykritisk skolert litteraturforsker med sterk interesse for hermeneutikk og jungiansk arketypteori. Felles for dem var imidlertid en interesse for vitenskapsteori. Hos Elster kom den til uttrykk i boka *Forklaring og dialektikk: Noen grunnbegreper i vitenskapsteorien* fra 1979, og i noen kapitler i andreutgaven av *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi* fra 1983, hvor han ble trukket inn som medforfatter sammen med Dagfinn Føllesdal og Lars Walløe. Elster vitenskapsteoretiske profil kommer godt frem i disse bøkene. For ham dreier vitenskap seg først og fremst om å *forklare* noe. Hans fiksering på

dette er så sterk at han inndeler vitenskapene etter de tre forklaringstypene: Fysikk (kausale forklaringer), biologi (kausale forklaringer og funksjonsforklaringer) og samfunnsvitenskap (kausale og intensjonale forklaringer). Humanistiske vitenskaper *nevnes* ikke engang i *Forklaring og dialektikk*.

Hos Aarseth kom de vitenskapsteoretiske synspunktene særlig til syne i *Peer Gynt*-avhandling fra 1975, *Dyret i Mennesket*. Her avviser han forfatterintensjonen som rettesnor for tolkningen, siden mange betydningselementer kan være ubevisst fra forfatterens side. Han avviser også tanken om at en hypotese om tekstens mening kan etterprøves eller verifiseres ved hjelp av en metode: «Å tale om verifikasjon ved litterær tolkning er derfor misvisende språkbruk. Det synes mer adekvat å tale om en tolknings gyldighet eller *validitet*, som Hirsch gjør» (Aarseth 1975: 20). Å redusere den vitenskapelige sannhetspretensjonen betyr imidlertid *ikke* at en reduserer vitenskapeligheten: «Det er snarere uttrykk for en erkjennelse av den metodologiske begrensningen som enhver hermeneutisk vitenskap er underlagt» (Aarseth 1975: 20). Dette kunne Elster aldri fått seg til å si.

Hva var egentlig problemet? For Elster var problemet at litteraturforskningen ikke kunne leve opp til to sentrale krav til vitenskapelig virksomhet. Utsagn som ville bli regnet som vitenskapelige, måtte ifølge Elster 1) tilstrebe å være *sanne*, og 2) kunne underlegges *intersubjektiv prøving*. Når det gjelder det første kravet, legger Elster korrespondanseteorien om sannhet til grunn. Vitenskapelige utsagn må ha «sannhetsverdi», og det må da foreligge de rette «sannhetsbetingelser»: et påviselig samsvar mellom hypotesen og det bakenforliggende saksforholdet. Hvis man ikke kan påvise slike sannhetsbetingelser, må man enten benekte at vitenskapelige utsagn alltid tilstreber sannhet, *eller* benekte korrespondanseteorien om sannhet (Elster 1987: 54).

Når det gjelder det andre kravet, prøvingen, må det foreligge intersubjektivt gyldige observasjoner (data) som hypotesene kan testes mot. Det ideelle er et jevnt tilfang av nye data, for da kan man gjennomføre stadig nye tester. Dette er imidlertid ikke alltid mulig utenom i naturvitenskapene. Problemet oppstår når datamengden er endelig og gitt, slik som i litterære verk. Da øker mengden av hypoteser som kan forklare dem, og det blir umulig å avgjøre hvilken som er sann. Man vil alltid finne korrelasjoner og teorier som passer. Men disse har ingen substansiell betydning eller interesse, de minner mest om astrologi (Elster 1987: 56).

Elster ender opp med å gi vitenskapelig legitimitet bare til én form for litteraturforskning, nemlig den historisk-biografiske, som benytter seg av akseptable kildekritiske metoder. Tolkninger av verket selv kan være interessante nok, men mangler de sannhetsbetingelser som vitenskapen forutsetter. Spørsmålet om hvordan den fremmede

passasjer i *Peer Gynt* skal tolkes, blir for Elster ikke et vitenskapelig, men et «estetisk» spørsmål. I beste fall evner tolkningen å sette i gang «vibrasjoner» gjennom stykket. (Jeg antar det betyr noe i retning av at den har en viss forklaringskraft.) Det historiske spørsmålet om hva Ibsen selv hadde ment med den fremmede passasjer, kan derimot undersøkes vitenskapelig. Bak hele denne tankegangen ligger Elsters fiksering på at vitenskap går ut på «å forklare observerte fenomener gjennom prøvbare hypoteser» (Elster 1981: 169).

For Aarseth stiller saken seg helt annerledes. Målet med den litterære tolkningen er ikke å forklare verkets tilblivelse, men å «utarbeide og forsvare en hypotese om hva som er det mest generelle strukturprinsippet som kan abstraheres fra kombinasjonen av språktegn som utgjør teksten» (Aarseth 1988: 23). Hvordan slike analyser kan utføres på en vitenskapelig måte? Aarseth bygger opp et forsvar for det han kaller en «relativistisk hermeneutikk», som han insisterer på er et fullt respektabelt vitenskapsteoretisk standpunkt. Det gjør han på en overbevisende måte, men spørsmålet er om ikke begrepet rommer en spenning mellom to ulike syn på den litterære teksten. I sitatet overfor står han nær en nykritisk posisjon. Det «generelle strukturprinsipp» ligner Haakonsens «konstituerende prinsipp». I andre passasjer forsvarer han derimot en gadamersk hermeneutikk som kan trekkes i en helt andre retninger, for eksempel mot Bjerck Hagens pragmatisme.

Aarseth argumenterer for at kriteriene sannhet og prøvbarhet kan forstås på andre måter enn Elster gjør. Han avviser korrespondanseteorien som basis for teksttolkningen. Den bygger på en uholdbar forestilling om et fast korrespondansepunkt utenfor teksten som tolkningen kan måles opp mot, for eksempel forfatterintensjonen, og denne forestillingen kobler Aarseth til historismen som vitenskapelig paradigme. Mot dette setter han et annet paradigme, basert på Gadammers filosofiske hermeneutikk. Her gjelder det for leseren, på bakgrunn av sin forståelseshorisont, å gjøre rede for tekstens betydninger slik de genereres av delenes innbyrdes samspill. Da er det ikke korrespondanseteorien, men *koherensteorien* om sannhet som gjelder. Aarseth knytter an til Gadammers begrep om «fullkommenhetens forutsetning» og slår fast at det å forstå, vil si å finne en sammenheng, et immanent mønster. Da blir fornemmelsen av koherens et kjernepunkt. Med støtte i den amerikanske litteraturforskeren John M. Ellis, skriver han: «Prøven på fruktbarheten av slike fortolkingshypoteser er deres 'comprehensiveness', deres koherenspotensiale: 'they must synthesize and thus make sense of as much as possible of the text'» (Aarseth 1988: 23).

Fremdeles er vi tett på nykritikken. Spenningen oppstår når konteksten for tolkningen trekkes inn. Aarseth skiller her mellom to nivåer: Den *forfatterbestemte* konteksten, dvs. det verket forfatteren har publisert, og den konteksten *leseren* velger å se verket i, ut fra sine

interesser og førforståelse: «leseren kommer til teksten med et resepsjonsorgan som er et konglomerat av kulturelt, historisk, sosialt og individuelt betingede forventninger» (Aarseth 1988: 14). Tolkningshistorikken til den gamleegyptiske teksten *Sinuhe* og Bibelens *Sangenes sang* – Aarseths hovedeksempler – viser med all tydelighet hvor historisk og kulturelt betinget forståelseshorisonten er.

Hvordan blir det da mulig å etterprøve en tolkning? Ifølge Aarseth må det bli en form for tekstintern prøving, en sammenlignende lesning ut fra det ekspertene vet om språk og samfunn og i lys av de hypotesene som er tilgjengelige. «Prøvbarheten finnes ikke noe annet sted enn i tolkningshypotesens evne til å gjøre tekstens elementer – flest mulig av dem – talende. Og talen framkommer på leserens premisser og i leserens språk» (Aarseth 1988: 18). Her skjer det en interessant dreining i argumentasjonen. Hva vil det si å gjøre tekstens elementer talende? Det er vel å få dem til å snakke sammen, til å danne meningsfulle mønstre. Men denne talen, dette meningsmønsteret, skal altså fremkomme på *leserens* premisser og i *leserens* språk. Det vil si gjennom et «resepsjonsorgan» som er et konglomerat av kulturelt, historisk, sosialt og individuelt betingede forventninger. Når dette resepsjonsorganet er så sammensatt og omskiftelig, gir det da lenger mening å snakke om «det mest generelle strukturprinsippet» i teksten? Eller er strukturprinsippet først og fremst knyttet til leserens måte å prosessere tegn og betydninger på? Her nærmer vi oss en relativisme som står langt fra nykritikken.

Om tolkningen er «riktig» er ikke noen aktuell problemstilling for Aarseth, men det gir mening å snakke om relativ gyldighet. At tolkningen er *gyldig* vil si at den er «en forståelse som er artikulert på en slik måte at den gjør større (og ‘viktigere’) deler av teksten talende og meningsfulle enn andre som har vært formulert» (Aarseth 1988: 24). At gyldigheten er *relativ* vil si at den gjelder innenfor et bestemt paradigme, altså et sett med historisk og kulturelt bestemte premisser for tekstlesning og tekstforståelse. Innenfor paradigmet kan man argumentere for og imot tolkningen, og man velge den tolkningen som best lykkes i å gjøre tekstens deler talende og meningsfulle. Dette innebærer at to tilsynelatende motstridende tolkninger begge kan være relativt gyldige. Uenigheten beror i så fall på at de grunnleggende premissene eller paradigmene for tekstforståelsen er ulike. *Intersubjektiv* prøvbarhet er altså mulig, men ikke nødvendigvis *interkulturell* prøvbarhet. Her balanseres de to posisjonene på en briljant måte. Vi kan fremdeles være nykritikere på hver vår teig.

Vender vi tilbake til *Peer Gynt*, ender Aarseth opp med motsatt konklusjon av Elster. Det historiske spørsmålet om Ibsens intensjon med den fremmede passasjerens identitet – som for Elster var det eneste vitenskapelig legitime – må ifølge Aarseth avvises som ikke-

hermeneutisk og uløselig. Det «estetiske» spørsmålet om hvorvidt fortolkningen evner å sette i gang «vibrasjoner» gjennom stykket, er derimot hermeneutikkens *valideringstest*. Når den såkalte Byron-hypotesen totalt mangler støtte blant Ibsen-forskere, er det nettopp fordi vibrasjonseffekten er så lav: «Hypotesen faller ikke fordi den er ‘uestetisk’, men fordi den mangler tekstvitenskapelig gyldighet. Liksom i andre vitenskaper ligger teoriens avgjørende test i dens evne til å redegjøre tilfredsstillende for de observerte fenomenene» (Aarseth 1988: 25). Hovedspørsmålet er ikke hvem passasjeren skal forestille, men hva som er denne scenens *funksjon* i verkets sammenheng.¹¹

I motsetning til Elster mener Aarseth at teksttolkninger kan være vitenskapelige. De søker sannhet (koherente tolkninger) og de kan etterprøves (mot teksten og internt i forskersamfunnet). Både tolkningen og etterprøvingen skjer innenfor en kultur som deler grunnleggende forestillinger om tekster. De har bare relativ gyldighet. Aarseths argumentasjon er forbilledlig, men igjen er spørsmålet om ikke begrepet «relativistisk hermeneutikk» rommer to ulike holdninger til teksten som forskningsobjekt. Et annet spørsmål er hvorfor vi absolutt skal velge tolkninger som bygger opp om tekstens koherens. Hvis teksten undergraver det meningsmønsteret den selv bygger opp, kan det være et poeng å velge tolkningsalternativer som viser dette. Heller ikke Aarseths forsvar for vitenskapeligheten er fri for dilemmaer, men en klar styrke er bruddet med den bivalente logikken (sann/usann). Aarseth gjør det vitenskapelig legitimt å snakke om relativ gyldighet.

2003-09: Fjerde konfrontasjon. Erik Bjerck Hagen og Atle Kittang

Den siste konfrontasjonen jeg skal kommentere sto mellom Erik Bjerck Hagen og Atle Kittang etter utgivelsen av førstnevntes innføringsbok *Hva er litteraturvitenskap* i 2003. De er grunnleggende uenige både i synet på det litterære verket og på litteraturvitenskapens oppgave, og det er fristende å si at det er to paradigmer står mot hverandre. Spørsmålet er bare hva man skal kalle dem. I *Litteratur og handling* (2000) karakteriserer Bjerck Hagen sin holdning som «*hermeneutisk-pragmatisk*», men foretrekker ordet «*pragmatisk*» (Hagen 2000: 11). I *Hva er litteraturvitenskap* brukes uttrykk som «*pragmatisk, nyhumanistisk, eksistensfilosofisk eller postdekonstruksjonistisk*», men det innrømmes at slike betegnelser ikke har noen klar litteraturvitenskapelig betydning (Hagen 2003: 11).

Å bestemme Kittangs posisjon er heller ikke enkelt, men pragmatisk er han ikke. Han er særlig kritisk til dem som reduserer teksten til «eit reint stimulus for den individuelle tolkarens idéar, kjensler, interesser, fordommer og kreative fantasi» (Kittang 1998: 35). Bjerck Hagen har i *Kampen om litteraturen* påpekt en glidning i Kittangs forfatterskap fra «en

halvt avantgardistisk posisjon» mot «en mere ortodoks autonomiposisjon» (Bjerck Hagen 2012: 229). Selv kalte han sitt forsvar for autonomiestetikken i *Diktekunstens relasjoner* for et «relasjonelt forsvar», og jeg kan vanskelig se noen ortodoks holdning her. Viktigere i denne sammenheng er at Kittang ønsker å fastholde verket og litteraturen som et kunnskapsobjekt. I foredraget «Litteraturvitenskapen mellom det moderne og det postmoderne» fra 1988 heter det at den postmoderne fornuftskritikken ikke må føre til fornuftsforakt, til at litteraturvitenskapen «kastar over bord elementære vitenskaplege dygder som fornuftig resonnement, respekt for empiri (dvs. litteraturen sjølv), krav om noggrann dokumentasjon og samanhengande, begrunna framstilling» (Kittang 1989: 20). Faget må ha som sin fremste målsetning «å auke kunnskap om det menneskelege ved å auke vår kunnskap om den merkverdige, og uutryddelege, menneskelege aktiviteten som vi kallar diktekunst» (Kittang 1989: 21). Dette innebærer ikke at litteraturen isoleres fra virkeligheten, men at forholdet mellom dem betraktes som komplisert, som «eit forhold med 'to ukjende'» (Buvik 2010: 18).

I *Hva er litteraturvitenskap* presenterer Bjerck Hagen et heteronomt verkbegrep som alternativ til det autonome. Disse begrepene gir retning til to ulike lese måter. Mens den autonome lese måten er særlig opptatt av hvordan teksten internt har organisert forholdet mellom ord og betydninger, vil en heteronom lesning være opptatt av å gjøre tekstens eksterne referanser til en del av selve verket: «For hvor går egentlig grensene mellom det som er her inne i verket, og det som er utenfor? Hvordan vet vi hva som skal innlemmes og hva som skal utstøtes? Ordene på papiret står nok der, men ordenes betydninger har en ofte nesten uendelig ekspansjonsradius» (Hagen 2003: 16).

Det heteronome verkbegrepet forankres filosofisk i pragmatismen, og særlig i John Deweys forestilling om kunstverket som en type *erfaring*. Teksten transformeres til et *verk* i møtet med leseren, og med et Dewey-sitat heter det at «det faktiske kunstverket er hva produktet gjør med og i erfaringen» (Hagen 2003: 25). Spørsmålet er hvordan en slik heteronom erfaring kan analyseres idet den forvandler tekst til verk, dvs. når ordene og setningene blir oppfattet som meningsfulle. Her trekkes intensjonsbegrepet inn. Intensjon forstås ikke som forfatterens hensikt, men som verkets «*rettethet mot mening*» (Hagen 2003: 27). I Bjerck Hagens optikk blir teksten transformert til «et prosjekt eller en handling som har en vilje til å oppnå et mål (en mening, en sannhet, en effekt, etc.)» (Hagen 2003: 28). Denne viljen kan bevege seg i mange retninger, og han opererer med fem hovedtyper intensjoner: den *pragmatiske* (tekstens relasjoner til leserens verden), den *autorale* (tekstens relasjoner til forfatteren og hans liv), den *historiske* (tekstens relasjoner til dens historiske samtid), den *intertekstuelle* (tekstens relasjoner til andre tekster) og *koherensintensjonen* (ulike

tekstelementers relasjoner til hverandre). Metodisk legger Bjerck Hagen opp til stor frihet. Å unngå forutsigbarhet blir faktisk et poeng i seg selv: «Det ser ut til at det ideelle vil være å ha et maksimalt antall ideer og hypoteser til rådighet for lesningen. Dessuten må leseren være villig til å la seg drive mest mulig assosiativt dit hvor tolkningen fører ham» (Hagen 2003: 80).

Også på et annet punkt bryter Bjerck Hagen med tradisjonen, idet han avviser både korrespondanseteorien og koherensteorien om sannhet. Når koherens ikke kan benyttes som kriterium til å avgjøre en tolknings gyldighet, er det fordi flere konkurrerende tolkninger kan være like koherente. Som alternativ setter han den pragmatiske teorien om sannhet. Det som gjør en tolkning sann, er at «den *fungerer* som sann, dvs. at den tilfredsstillende vår *interesse* for sannhet» (Hagen 2003: 79). En slik funksjonalisering av sannhetsbegrepet må også innebære en subjektivering, siden ikke alle tolkninger vil fungere like godt for alle. Spørsmålet er så om subjektiveringen lar seg forene med tradisjonelle vitenskapelige idealer. Hvilken forståelse av *vitenskap* ligger bak dette?

På en påfallende måte unndrar Bjerck Hagen seg tradisjonelle kategorier som «viten», «kunnskap», «forståelse», «forklaring» og «prøving». I innledning heter det i stedet:

Litteraturvitenskapens kanskje edleste oppgave er å få oss som leser og liker litteratur, til å lese den bedre og like den mer. Men hva vil det si å lese godt? Og hva innebærer det egentlig å like litteratur? Når vi stiller slike selvrefleksive spørsmål, er vi med en gang inne i det som er det spesifikke *vitenskapelige* ved litteraturvitenskapen (...). (Hagen 2003: 7).

Den edleste oppgaven er av pedagogisk art, nemlig å få oss til å lese og like litteratur bedre. Det spesifikke *vitenskapelige* ligger et annet sted, nemlig i det å stille selvrefleksive spørsmål (om hva det vil si å lese og like litteratur). Men er ikke dette en *teoretisk*, snarere enn en spesifikt *vitenskapelig* aktivitet? Angår ikke det vitenskapelige heller *måten* vi undersøker tekster og begrunner synspunkter på? I et senere debattinnlegg nærmer Bjerck Hagen seg et slikt synspunkt: «*Vitenskapeligheten* i litteraturvitenskapen består nok i vår evne og vilje til å diskutere våre synspunkter med andre» (Hagen 2004: 141). Samtidig legger han vekt på at forskningen skal ha en funksjon. Forskeren skal først og fremst forsøke «å si noe *interessant*, noe som kan vekke ham selv og andre fra den lede vi alle forsøker å bekjempe» (Hagen 2004: 141). Her blir forskeren en slags terapeut eller inspirator. Slik jeg leser det, er Bjerck Hagen ambivalent i sin holdning til «vitenskapen». Han unndrar seg de tradisjonelle

vitenskapsteoretiske talemåter og prøver å formulere alternative bestemmelser. Samtidig får litteraturforskningen en sterk eksistensiell betydning.

I artikkelen «Allmenn litteraturvitenskap – finst den framleis?» tar Atle Kittang for seg Bjerck Hagens bok og mener at den representerer en «radikal metodisk individualisme» og en «radikal *subjektivering* av faget» (Kittang 2004: 47 og 49). Den tenderer mot å gjøre litteraturvitenskap til litteraturpedagogikk og litteraturkritikk, og Kittang uttrykker generell bekymring for «den *allmenne* (universelle) ambisjonen i faget: teoretisk, metodisk, og med omsyn på litterær orientering i eit univers av kanoniske verk» (Kittang 2004: 150). Men hva mener så Kittang med vitenskap? Han nevner følgende allmenne kjennetegn:

* vitenskap er ei kognitiv verksemd, dvs. den søker kunnskap om noko, eller har som mål å nå kunnskap om noko;

* denne kunnskapen skal ikkje vere subjektiv (kunnskap som er gyldig for meg åleine), men skal på ein eller annan måte vere fellesmenneskeleg, ha ei slags allmenn gyldighet;

* difor krev den ikkje berre eit bestemt avgrensbart kunnskapsobjekt eller -felt («fag» betyr opphavelig «felt»), men også interkulturelt og interpersonalt beskrivbare og gjentakbare teoriar og metodar, og ein systematisk anvending av slike.» (Kittang 2004: 146)

Denne karakteristikken kunne gått inn i de fleste innføringsbøker i vitenskapsfilosofi. Spørsmålet er imidlertid i hvilken grad og forstand det litterære verket utgjør et «avgrensbart kunnskapsobjekt». Det gir ikke Kittang noe bud på i denne artikkelen, men det ligger implisitt i resonnementet at om vi oppgir tanken på verket som et «kunnskapsobjekt», må vi også oppgi tanken på en vitenskapelig utforskning av det. Og det er ikke Kittang villig til.

Bjerck Hagen på sin side gir svar i artikkelen «Teori, metode og vitenskapelighet», hvor han også går i dialog med en tidligere Kittang-artikkel, «For og imot tolking» fra *Sju artiklar om litteraturvitenskap* (2001). Når det gjelder metodespørsmålet, benekter han behovet for «interkulturelt og interpersonalt beskrivbare og gjentakbare teorier og metoder», men opplever seg ikke som spesielt radikal. Han vedgår å være en metodisk individualist i den forstand at «alle bør utvikle hver sin metode», men ikke i den forstand at «alle bør få være i argumentativ *fred* med hver sin metode» (Hagen 2006: 47). Den metodiske individualismen står i sannhetens tjeneste, pragmatisk forstått. Pragmatismen oppgir ikke troen på enkeltforskernes og forskningskulturenes rett til å «etablere prinsipper og påstander som inntil videre er mer fruktbare og dermed *sannere* enn alternative prinsipper og påstander» (Hagen 2006: 45). Bjerck Hagen mener videre at Kittang går for langt i å objektivere tekstens indre relasjoner. Ingen analyserer et verk uten også å *forandre* det gjennom undersøkelsens

spørsmål, hypoteser, kontekstualiseringer og skrivemåter. Ut fra Gadamer argumenterer han for at «forståelsens sirkulære prosess» er en «historisk hendelse der subjekt og objekt påvirker eller konstituerer hverandre gjensidig på en måte som opphever det vi vanligvis forstår med både subjektivitet og objektivitet» (Hagen 2006: 43). Her tangerer han synspunkter som vi tidligere har støtt på både hos Zapffe og Aarseth. Men Bjerck Hagen trekker litt andre slutninger av relativismen. På den ene siden må litteraturvitenskapen oppgi de universaliserende ambisjonene. Tekstens mening kan aldri fikseres og som mennesker er vi dessuten feilbarlige. På den annen side kan ikke den enkelte forsker la være å kjempe for det hun eller han tror på. Ingen kan være relativist i *praksis*. «Også pragmatister vil snakke om hva som er best for *alle*» (Hagen 2006: 46).¹²

Mens Kittang stiller opp allmenne kjennetegn for vitenskapen, vil Bjerck Hagen betrakte den nedenfra. Litteraturvitenskap er en *praksis* som utøves på forskjellige måter av forskjellige forskere, og pragmatismen vil ikke skille teori fra praksis i en vitenskaps- eller erkjennelsesteoretisk avgjørende forstand. Den ser heller ikke behovet for et slikt skille. «Bør ikke teoretiske problemer formuleres nedenfra og opp – i praksis eller i felten – i stedet for å løftes opp i en diskurs for seg, utenfor eller bakenfor det hele?» (Hagen 2006: 38).

Selv tror jeg at vitenskapsteorien har mye å hente på å undersøke enkeltdisiplinenes praksis. Hva vi *gjør* er noe annet enn hva vi ifølge idealene *bør* gjøre. Ikke minst kan humanvitenskapene tjene på en slik perspektivforskyvning, siden de stadig må rettferdiggjøre seg overfor natur- og samfunnsvitenskapene. Men er det mulig og ønskelig å frikoble seg fra vitenskapsbegrepet? Hvordan kan man i så fall skille mellom vitenskap og forskning, og hvordan kan man snakke om en litteraturvitenskap uten et språk som sier noen om alle vitenskaper? Det ligger en viss universalitet innebygd i selve begrepet.

Både Kittang og Bjerck Hagens posisjoner har styrker og svakheter. I *Diktekunstens relasjonar* kommer Kittang nok engang tilbake til *Hva er litteraturvitenskap*. Her gir han et forsvar for både nærlesningen – det grundige studiet av tekstens indre oppbygging – og for det metodiske grunnprinsippet som sier at man først må lære verket å kjenne, før man kan si noe kvalifisert om dets relasjon til historie og samtid. Om Balzacs *Far Goriot* heter det:

Romanens *særlege* forhold til konteksten ser ein først når ein har fått tak i det som særmerker romanens som ei eiga, slutta og spesifikk symbol- og formverd. [...] Det er berre gjennom eit nøyaktig tolkande arbeid med romanen at vi kan seie noko sikkert om måten den er relatert til *si eiga samtid* på. Det er også berre ut frå den 170 år gamle boka sjølv vi kan seie fornuftige ting om kva slags krav på merksemd boka har *i vår samtid*. (Kittang 2009: 29)

Overført til Bjerck Hagens kategorier innebærer dette at den heteronome lesningen må ha den autonome som sitt grunnlag, dersom den skal ha noe interessant å si om tekstens forhold til sine kontekster. «Dette er et *heuristisk prinsipp* som er grunnleggande, slik eg ser det. Så får heller ontologane og pragmatistane stridast om resten» (Kittang 2009: 37). Til syvende og sist er det ikke den teoretiske overbygningen som er avgjørende, men metodikken.

Avslutning

Jeg har gjort fire punktnedslag i faghistorien for å finne ut hva et utvalg litteraturforskere har lagt i ordet «vitenskap» og hvordan de argumenterer for at teksttolkning kan være «vitenskapelig». Før jeg oppsummerer resultatene, kan det være nyttig å løfte blikket opp fra materialet.

Enhver vitenskap består av tre hovedkomponenter: Et gjenstandsområde som kan undersøkes vitenskapelig, dvs. som har visse intersubjektive kvaliteter. En terminologi og et sett metoder som gjør det mulig å beskrive og undersøke det. Og teorier om både gjenstandsområdet og om måten vi studerer det på. Både gjenstandsområdet, terminologien, metodene og teoriene endrer seg over tid og ut fra skiftende interesser. De vitenskapsteoretiske debattene endrer seg også. I noen perioder er man spesielt opptatt av metodene, i andre av teoriene, i atter andre av hvordan gjenstandsområdet skal defineres. Ikke bare i «bredden», men også ut fra sin karakter. I litteraturvitenskapen er det siste et hovedtema: Hva *er* «litteratur», hva *er* en «tekst»? Er det en type gjenstander som overhodet lar seg undersøke vitenskapelig, dvs. har de tilstrekkelige intersubjektive kvaliteter? Eller erfares de så subjektivt at de ikke egner seg for vitenskap? Her ligger fagets vitenskapsteoretiske hovedproblem: At forskningsobjektet befinner seg i et mellomrom mellom observerbare språk tegn og betydningsdannelser i leserens hode.

Men hva består det spesifikt vitenskapelige i? I den grad vi kan snakke om noe slikt, består det ikke i selve gjenstandsområdet. Det består heller ikke i terminologien eller i teoriene, selv om disse kan ha et vitenskapelig grunnlag. Det består heller ikke i hypotesenes riktighet, for også i vitenskapen er det tillatt å feile. Det avgjørende er at man lykkes eller feiler *på rett måte*. Etter mitt syn ligger det spesifikt vitenskapelige i *måten* vi stiller spørsmål og prøver å løse dem på. Altså i fremgangsmåten, i metodikken slik den legges opp i hvert enkelt forskningsprosjekt. Her er de fleste forskere med på å sette standarden, i kraft av å være sensorer, fagfeller, komitémedlemmer og redaktører. Så vidt jeg har kunnet observere, er det relativt bred enighet om «elementære vitenskapelige dygder» og «faglige standarder», for

eksempel: Presis og avgrenset problemstilling, begrunnet tekstutvalg, innplassering i forskningstradisjonen, relevant teori og terminologi, hensiktsmessig metodisk opplegg, strukturert fremstilling, etterrettelighet, respekt for empiri, osv..

De debattene jeg har undersøkt i denne artikkelen, dreier seg om mer overgripende mål og prinsipper for vitenskapelig teksttolkning. Her er uenigheten større og endringene skjer hurtigere. Dessuten er de preget av en utenforstående premissleverandør, nemlig *vitenskapsteorien*, som historisk har vært sterkt forankret i naturvitenskapene. For Zapffe går vitenskap ut på å frembringe mest mulig allmenngyldig viten, men siden den litterære opplevelsen er så subjektiv, må de allmenngyldige utsagnene bygges på en systematisk sammenligning av subjektive vitnesbyrd. For Haakonsen går litteraturvitenskap primært ut på å komme frem til tilnærmet riktige tolkninger av diktverk, og siden det i verkene er nedfelt et konstituerende prinsipp, gjelder det gjennom metodisk nærlesning å finne dette prinsippet. For Aarseth gjelder det også å utarbeide hypoteser om det mest generelle strukturprinsippet som kan abstraheres fra tekstene, men dette kan bare skje gjennom en leserhorisont som er historisk og kulturelt bestemt. Atle Kittang fastholder at vitenskap er en kognitiv virksomhet som har som mål å nå en kunnskap med en slags allmenn gyldighet, og at litteraturen som kunnskapsobjekt har tilstrekkelig autonomi til at det er mulig å utforske den gjennom interkulturelt gjentakbare teorier og metoder. Bjerck Hagen mener derimot at leseren gjennom sine spørsmål og analytiske kategorier bidrar til stadig å endre teksten, og at dens mening ikke kan fikseres. Det vitenskapelige ligger i forskerens vilje til selvrefleksjon og evne til å diskutere sine synspunkter med andre.

Spør vi etter en historisk «utvikling» i dette lille, men brokete materialet, går det et merkbart skille på 1970-tallet, hvor innflytelsen fra Gadamer gjør seg gjeldende. Leserens horisont og bidrag til etableringen av tekstens mening blir et uomgjengelig tema. Dette medfører en bevissthet om *relativisme* som underminerer de klassiske idealene om allmenngyldig kunnskap. Riktig nok inntar også Zapffe allerede på 1940-tallet en subjektivistisk posisjon, men denne er mer knyttet til individuelle variasjoner, ikke kulturelle forventningshorisonter. Han ønsker å redde allmenngyldigheten gjennom en kollektiv forskerinnsats. Hos Aarseth og Bjerck Hagen er derimot de universelle ambisjonene oppgitt, i ulik grad.

Betrakter vi debattene mer synkront, kan vi grovt skille mellom to grupper. Den ene består av dem som tillegger den litterære teksten en relativ autonomi, og som har tillit til at økt kunnskap kan nås gjennom en allmenn metodikk. Til disse hører Haakonsen, Aarseth og Kittang. Den andre gruppen er dem som mener at forskningsobjektet konstitueres gjennom

den estetiske erfaringen, hvor subjekt og objekt griper inn i hverandre. De er derfor lite opptatt av å fikse tekstens mening, men er mer interessert i diskusjonen mellom kvalifiserte lesere. Til disse hører Zapffe og Bjerck Hagen. De trekker riktig nok helt ulike metodiske konklusjoner, idet Zapffe ønsker å systematisere leserreaksjonene, mens Bjerck Hagen åpner for en metodisk individualisme. At disse to har noe til felles, er kanskje overraskende, men det er verd å merke seg at Zapffes store inspirator, Arne Næss, sto pragmatismen nær. Allerede under Wien-oppholdet på 30-tallet forsvarte han William James mot de logiske empiristene. Selv kalte Næss seg for «en slags pragmatisk empiriker» (Næss og Bostad 2002: 127). At folk legger ulike betydninger i samme ord, er en selvfølge både for Næss og Zapffe.

Et annet skille i materialet går mellom natur- og samfunnsvitenskapene på den ene siden og humanvitenskapene på den andre. De første har større definisjonsmakt over «vitenskapen», og humanistene må ofte streve for å få sitt materiale og sine metoder til å passe med deres vokabular. Dette blir særlig tydelig i Elster-debatten. Tekster omtales som «data», lesninger blir «hypoteser», faglige diskusjoner blir «intersubjektiv prøving». Det prinsipielle spørsmålet er i hvilken grad humanvitenskapene kan definere sine egne vitenskapelige standarder. De må forsvare sin egenart, men samtidig ikke gå så langt at de melder seg ut av det øvrige vitenskapelige samfunnet. Elster og Zapffe trekker mest i retning av enhetsvitenskap, mens Bjerck Hagen trekker mest i retning av å definere vitenskap ut fra litteraturfaglig praksis.

Den som i dag vil begrunne vitenskapeligheten i sin tolkningspraksis, må ta stilling til minst to spørsmål. For det første: Hva konstituerer (i størst grad) den litterære teksten som forskningsobjekt, tekstens egne strukturer eller leserens kategorier og interesser? Heller man mot det første svaret, tilkjenner man teksten en relativ autonomi, en viss «objektivitet» som gjør at den kan tjene som referansepunkt i diskusjoner for og mot tolkningen. Da kan man teste hypoteser mot tekstens data, og argumentere for at man driver vitenskap i tradisjonell forstand. Dersom man derimot mener at det er leserens skiftende kategorier og interesser som i størst grad konstituerer teksten som forskningsobjekt, kan den ikke på samme måte tjene som data for hypotesetesting, for slike data må ha en intersubjektiv kvalitet. Da må man enten definere vitenskap på en løsere måte, eller rette den vitenskapelige virksomheten mot noe annet, for eksempel leserreaksjonene. Det andre spørsmålet er: Skal vitenskap defineres ut fra enhetsvitenskapelige idealer, eller ut fra enkeltdisiplinenes praksis? Går man for det første svaret, må man argumentere for at ens forskning passer med disse idealene. Går man for det andre svaret, må man argumentere for at man følger vanlig faglig praksis og at dette bør anerkjennes som vitenskap i forskersamfunnet. Noen enighet om hva som gjør en tolkning

vitenskapelig, kan det ikke bli før man er enige om disse spørsmålene. Trøsten er at det i praksis er relativt bred enighet om fagets vitenskapelige standarder.

Litteratur

- Aadland, Erling 2006. *Farvel til litteraturvitenskapen*. Oslo: Spartacus.
- Aarnes, Aa. og Wyller, E.A. (red.) 1961. *Litteraturforståelse. Diktning og kritikk*. Red. Oslo: Johan Grundt Tanum.
- Aarnes, Asbjørn 1963. *Det poetiske fenomen*. Oslo: Johan Grundt Tanum.
- Aarseth, Asbjørn 1975. *Dyret i Mennesket. Et bidrag til tolkning av Henrik Ibsens «Peer Gynt»*. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget
- Aarseth, Asbjørn 1988. Fins det en sannhet om den fremmede passasjer? *Nytt norsk tidsskrift*, Nr. 2: 9-26.
- Bostad, Inga 1998. *Arne Næss*. Oslo: Gyldendal.
- Bull, Francis 1929. Litteraturforsknings-prinsipper. Av et opposisjonsinnlegg ved doktordisputasen angående Peter Rokseths avhandling «Den franske tragedie I». *Edda* 16 (1): 95-105.
- Bull, Francis 1952. En doktordisputas om Wergeland. Daniel Haakonsen: *Skabelsen i Henrik Wergelands diktning*. (Opposisjonsinnlegg.) *Edda* 39 (1): 1-16.
- Bull, Francis 1957. *Norsk litteraturvitenskap i det 20. århundre. Festskrift til Francis Bull på 70 årsdagen*. Oslo: Gyldendal.
- Buvik, Per 2010. Litteratur, politikk, negativitet. Atle Kittang i samtale med Per Buvik. *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift*. Vol. 13 (2): 3-19.
- Børtnes, Jostein 1987. Fortolkning av tekster – vitenskap eller kunst? *Ergo*, Nr. 2: 84-95.
- Dahl, Per og Steinfeld, Torill (red.) 2001. *Videnskab og national opdragelse. Studier i nordisk litteraturhistorieskrivning I-II*. Nord 2001: 30. København: Nordisk Ministerråd.
- Elster, Jon 1979. *Forklaring og dialektikk. Noen grunnbegreper i vitenskapsteorien*. Oslo: Pax
- Elster, Jon 1982. Grunnforskning i humanistiske fag. *Det Norske Videnskaps-Akademi Årbok 1981*. Oslo – Bergen - Tromsø: Universitetsforlaget.
- Elster, Jon 1987. Tolkning – kunst eller vitenskap? *Nytt norsk tidsskrift*, Nr. 2: 52-62.
- Elster, Jon 2010. Paris tur-retur. I R. Slagstad (red.): *Elster og sirenenes sang*. Oslo: Pax
- Fish, Stanley 1980: *Is There a Text in This Class? The Authority of Interpretive Communities*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Føllesdal, Dagfinn og Walløe, Lars 1977. *Argumentasjonsteori og vitenskapsfilosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Føllesdal, Dagfinn, Lars Walløe og Jon Elster 1983. *Argumentasjonsteori, språk og vitenskapsfilosofi*. 2. omarbeidete og utvidete utgave. Oslo – Bergen – Stavanger – Tromsø: Universitetsforlaget.
- Føllesdal, Dagfinn 2010. Om interpretasjon av tekster. I R. Slagstad (red.). *Elster og sirenenes sang*. Oslo: Pax
- Gjefsen, Truls 2011. *Arne Næss. Et liv*. Oslo: Cappelen Damm.
- Haakonsen, Daniel 1951. *Skabelsen i Wergelands diktning*. Oslo: J. W. Cappelen.
- Haakonsen, Daniel 1952. En doktordisputas om Wergeland. Daniel Haakonsen: *Skabelsen i Henrik Wergelands diktning*. (Svarinnlegg.) *Edda* 39 (1): 41-46.
- Haakonsen, Daniel 1957. Daniel Haakonsen. I *Norsk litteraturvitenskaps i det 20. århundre*. Oslo: Gyldendal.
- Haakonsen, Daniel 1961. Metodiske motsetninger i norsk litteraturforskning. *Litteraturforståelse. Diktning og kritikk*. Red. A. Aarnes og E.A. Wyller. Oslo: Johan Grundt Tanum.
- Haakonsen, Daniel 1967. *Henrik Ibsens «Peer Gynt»*. Oslo: Gyldendal.
- Haakonsen, Daniel 1987: *Tolkning og teori. Festskrift til 70-årsdagen 15. mai 1987*, Oslo: Aschehoug.
- Haarberg, Jon 2001. Da den allmenne litteraturvitenskapen kom til Norge og fant seg en plass mellom historien og teorien. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 4 (2): 110-120.
- Haarberg, Jon 2004. Hva var litteraturvitenskap? Faglig praksis gjennom 2300 år. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 7 (2): 109-122.
- Haave, Jørgen 1999: *Naken under kosmos – en Zapffe-biografi*. Oslo: Pax.
- Hageberg, Otto 2004. Framfor nytt. Aktuell refleksjon og faghistorisk vandring. *Nordlit*, Nr. 16: 163-175.
- Hagen, Erik Bjerck 2000: *Litteratur og handling. Pragmatiske tanker om Ibsen, Hamsun, Solstad, Emerson og andre*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hagen, Erik Bjerck 2003. *Hva er litteraturvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hagen, Erik Bjerck 2004. Litteraturvitenskapen er personlig og sannhetssøkende: Bemerkninger til Anniken Greve og Rolf Gaasland. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 7 (2): 140-148.
- Hagen, Erik Bjerck 2006. Teori, metode og vitenskapelighet i litteraturforskningen. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift*, 9 (1): 37-49.
- Hagen, Erik Bjerck 2012. *Kampen om litteraturen. Hovedlinjer i norsk litteraturforskning og -kritikk 1920-2011*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hoftun, S. og Tobiassen, R. (red.) 1968. *Mål og metoder i litteraturforskningen. Dokumenter fra norsk litteraturdebatt*. Oslo: Gyldendal.
- Imerslund, Knut 1978. *Den estetisk-filosofiske skole i norsk litteraturforskning – mål og metode*. Oslo: Gyldendal.
- Jensen, Elisabeth Møller 1993. Historien om kvindernes litteratur. I Elisabeth Møller Jensen, Eva Hættner Aurelius og Anne-Mari Mai (red.) *Nordisk kvindelitteraturhistorie I: I Guds navn*. København: Rosinante / Munksgaard
- Johansen, Jørgen Dines 1991. Litteraturforskningens etos. *Edda* 78 (3): 204-216.
- Kittang, Atle og Aarseth, Asbjørn (red.) 1979. *Hermeneutikk og litteratur*. Bergen – Oslo – Tromsø: Universitetsforlaget.

- Kittang, Atle, Per Meldal og Hans Skei 1983. *Om litteraturhistorieskriving. Perspektiv på litteraturhistoriografiens vilkår og utvikling i europeisk og norsk sammenheng*. Øvre Ervik: Alvheim & Eide
- Kittang, Atle 1989. Litteraturvitenskapen mellom *det moderne* og *det postmoderne*. *Det norske Videnskaps-Akademi Årbok 1988*. Oslo: 10-21.
- Kittang, Atle 1998. Historisk eller estetisk eller begge delar? Synspunkt på litteraturvitenskapen etter den historiske vendinga. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 1 (1): 33-45.
- Kittang, Atle 2001. *Sju artiklar om litteraturvitenskap*. Oslo: Gyldendal.
- Kittang, Atle 2004. Allmenn litteraturvitenskap – finst den framleis? *Nordlit*, Nr. 16: 141-152.
- Kittang, Atle 2009. *Diktekunstens relasjonar. Estetikk / kultur / politikk*. Oslo: Gyldendal.
- Kuhn, Thomas S. 1970. *The Structure of Scientific Revolutions*. Second Edition, Enlarged. Chicago: The University of Chicago Press.
- Longum, Leif 1989. «Norsk» som forsknings- og studiefag. *Historiske perspektiver – aktuelle utfordringer*. Oslo: LNU / Cappelen.
- Lorentzen, Jørgen og Mühleisen, Wencke (red.) 2006. *Kjønnforskning. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget
- Lotherington, Ann Therese og Markussen, Turid (red.) 1999. *Kritisk kunnskapspraksis. Bidrag til en feministisk vitenskapsteori*. Oslo: Spartacus
- Lunde, Kåre 1985. Er humaniora vitenskap? *Nytt norsk tidsskrift*, Nr. 2: 47-67.
- Lunden, Kåre 1987. Tolking – forskning eller dikting? *Nytt norsk tidsskrift*, Nr. 4: 61-66.
- Malmanger, Magne 1984. De humanistiske vitenskaper egenart. *Nytt norsk tidsskrift*, Nr. 2: 46-55.
- Melberg, Arne 2001. Atle Kittang: *Sju artiklar om litteraturvitenskap*. (Bokanmeldelse.) *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 4 (2): 179-185.
- Melberg, Arne 2002. Litteratur som verk ock som verksamhet. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 5 (2): 102-112.
- Melberg, Arne 2002. *Mitt i litteraturen*. Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.
- Moi, Toril 1986. Kjønn, makt og litteraturteori. Svar på Birgitta Holms og Atle Kittangs opposisjonsinnlegg. *Edda* 73 (4): 315-333.
- Næss, Arne 1936: *Erkenntnis und Wissenschaftliches Verhalten*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi.
- Næss, Arne 1941: *En del elementære logiske emner*. Universitetets studentkontor, UiO. Oslo: S. S. S. S. trykk.
- Næss, Arne 1942: *Presisjonsundersøkelser ved ekvivalensmetoden. Metodelærens logiske grunnlag II*. Universitetets studentkontor, UiO. Oslo: S.S.S.S. trykk.
- Næss, Arne (i samarbeid med Per Ariansen, Thomas Krogh og Hans Eirik Aarek) 1973: *Vitenkapsfilosof. En innføring*. Oslo – Bergen – Tromsø: Universitetsforlaget
- Næss, Arne og Inga Bostad 2002: *Inn i filosofien. Arne Næss' ungdomsår*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Paludan, Julius 1918. Litteraturvidenskab. *Edda* 5 (4): 188-208.

- Popper, Karl 1981. *Fornuft og rimelighet som tenkemåte*. Oslo: Dreyers forlag.
- Refsum, Christian 2001. Hvor allmenn er litteraturvitenskapen? *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 5 (2): 132-143.
- Rescher, Nicholas 1973. *The Coherence Theory of Truth*. London: Oxford University Press.
- Rokseth, Peter 1928. *Den franske tragedie 1. Den franske tragedieform. Corneille*. Oslo 1928: Aschehoug.
- Rokseth, Peter 1992: *Filologens kall. Essays og studier*, Oslo: Grøndahl Dreyer.
- Schmidt, Lars-Henrik (red.) 1991. *Det videnskabelige perspektiv*. København: Akademisk forlag
- Skard, Sigmund 1933. Diktinga og livet. *Syn og segn* 39: 131-157.
- Skjervheim, Hans 1969. Prinsippspørsmål i litteraturgranskninga. *Mål og metoder i litteraturforskningen. Dokumenter fra norsk litteraturdebatt*. Red. S. Hoftun og R. Tobiassen. Oslo: Gyldendal.
- Slagstad, Rune (red.) 2010. *Elster og sirenenes sang*. Oslo: Pax
- Zapffe, Peter Wessel 1941. *Om det tragiske*. Oslo: Gyldendal.
- Zapffe, Peter Wessel 1943. Under hvilke forutsetninger kan litteraturforskningen være vitenskap? (Prøveforelesning 18. oktober 1941.) *Edda* 33 (1): 61-76.
- Zapffe, Peter Wessel 1944. Om muligheten av logiske metoder i litterær æstetik. *Edda* 34 (1): 16-33.
- Zapffe, Peter Wessel 1955. Om muligheten av logiske metoder i litterær æstetik II. Om vurdering. *Edda* 44 (4): 224-245.
- Zapffe, Peter Wessel 1957: Peter Wessel Zapffe. I *Norsk litteraturvitenskaps i det 20. århundre*. Oslo: Gyldendal.
- Zapffe, Peter Wessel 1961. *Indføring i litterær dramaturgi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Zapffe, Peter Wessel 1966. *Den logiske sandkasse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Zapffe, Peter Wessel 1986: *Hvordan jeg blev så flink og andre tekster*. Oslo: Aventura.
- Østenstad, Inger 2003. Autonomiestetikk: Litteraturvitenskapens norm. *Norsk Litteraturvitenskapelig Tidsskrift* 6 (2): 96-112.

---

¹ Se f.eks. Aarnes og Wyller (red.) 1961; Bull 1957; Dahl og Steinfeld (red.) 2001; Haakonsen 1961; Haarberg 2001 og 2004; Hageberg 2004; Hagen 2012; Hoftun og Tobiassen (red.) 1968; Imerslund 1978; Kittang 1983 og 2004; Longum 1989; Paludan 1918; Refsum 2001; Skjervheim 1969; Østenstad 2003.

² Konfrontasjonen mellom Toril Moi og Atle Kittang under Mois doktordisputas i 1985 (publisert i *Edda* nr. 4 1986) har for eksempel innslag av en interessant vitenskapsteoretisk debatt. Dessverre valgte Kittang å fokusere på forholdet mellom feminisme og psykoanalyse i Mois Freud-lesning, slik at spørsmålet om «eit positivt vitenskapsteoretisk fundament for feministisk litteraturvitenskap» kom helt i bakgrunnen. Se Kittang 1986: 303 og Moi 1986: 330-331. Heller ikke konfrontasjonen mellom Francis Bull og Peter Rokseth under Rokseths disputas i 1929 (Bulls innlegg ble publisert i *Edda* 1929) har et tilstrekkelig vitenskapsteoretisk fokus til å bli tatt med her, for den er mer konsentrert om metodespørsmål. Debatten mellom Atle Kittang og Arne Melberg om litteraturen som «verk» eller «verksamhet» i *Norsk litteraturvitenskapelig tidsskrift* i 2001-2002 er tilsvarende konsentrert om litteraturbegrepet og om forholdet mellom verk og liv. Andre innlegg har et klart vitenskapsteoretisk fokus, men er utelatt i denne sammenheng fordi de mangler debatt-elementet, bl.a. Julius Paludans «Litteraturvidenskab» (*Edda* 1918), Jørgen Dines Johansens «Litteraturforskningens etos» (*Edda* 1991) og Erling Aadlands artikkelsamling *Farvel til litteraturvitenskapen* (Aadland 2006). Jeg har vært i tvil om

---

Zapffes prøveforelesning fra 1941 kunne tas med, siden den strengt tatt ikke inngår i en debatt. Når den likevel er med, er det fordi jeg leser den som et svar på en tydelig utfordring fra Arne Næss, og som en vitenskapsteoretisk kommentar til metodedeбата mellom Bull- og Rokseth-skolen.

³ *Om det tragiske* ble utgitt i 1941, og er siden blitt gjenoptrykt i 1983, 1996 og 2004.

⁴ Næss arbeidet på doktoravhandlingen i en periode hvor han jevnlig møtte den såkalte Wienerkretsen av logiske empirister, Schlicks, Carnap, Hempel, Neurath og andre (Næss og Bostad 2002).

⁵ Dette skjedde ved Universitetet i Oslo i 1923. Eksamensoppgaven lød: «Om præjudikater og deres betydning for retsutviklingen». Besvarelsen er blant annet gjenoptrykt i Zapffe 1986: 20-22.

⁶ I 1955-artikkelen skriver Zapffe at han har prøvd metoden (bare K-listene) under Nansenskolens kurs «Det moderne drama» i juni 1954, og at deltakerne var enige om at den fungerte etter hensikten (Zapffe 1955: 245). Dette eneste eksemplet jeg kjenner på at metoden er blitt brukt.

⁷ Artikkelen fikk i senere opptrykk den selvironisk nietscheanske tittelen «Hvordan jeg blev så flink». Se Zapffe 1986.

⁸ For en nærmere faghistorisk redegjørelse, se Haarberg 2001, Kittang 2004 og Hageberg 2004.

⁹ At Gadamer selv foreleste på et nordisk forskerkurs på Godøysund i 1976 var en begivenhet som sikkert satte preg på mange. Den preget også antologien *Hermeneutikk og litteratur* fra 1979, som ble redigert av Atle Kittang og Asbjørn Aarseth (Kittang og Aarseth (red.) 1979).

¹⁰ I en tilbakeskuende artikkel skriver Elster: «De tre bøkene jeg skrev om rasjonalitet i 1970- og 1980-årene, har nok et skjær av den nyfrelste. Hver av dem hadde allikevel en undertittel som pekte på begrensninger i teorien om rasjonelle valg. Selv om mine forbehold er blitt sterkere med årene, vil jeg gjerne understreke at de var der helt fra begynnelsen. Jeg var nyfrelst, kanskje, men ikke helfrelst» (Elster 2010: 317). De tre bøkene er: *Ulysses and the Sirenes* (1979), *Sour Grapes* (1983) og *Solomonic Judgements* (1989).

¹¹ Byron-hypotesen har sitt opphav i Daniel Haakonsens *Peer Gynt*-studie (Haakonsen 1967). Den ble sitert i Aarseths *Peer Gynt*-avhandling (Aarseth 1975), og fant deretter veien til Føllesdal og Walløes *Argumentasjonsteori og vitenskapsfilosofi* (1977). Slik kom Elster over den. Han svarte for øvrig aldri på Aarseths innlegg. I festskriftet til Elster fra 2010 tok imidlertid Dag Føllesdal opp den gamle diskusjonen, og argumenterte her på en måte som støtter opp om Daniel Haakonsen og Asbjørn Aarseths posisjoner: «Å si at alt vi finner i teksten må ha vært tilstede i forfatteren som ubevisst intensjon, hjelper oss lite til å forstå teksten. Dette er litt av et problem for en som, som Jon, mener at tekstforståelse består i at man forklarer det som står i teksten ut fra forfatterens bevisste og ubevisste intensjoner. Etter mitt syn er det teksten som er alfa og omega i litterær tolkning. Det er tekstens mening våre tolkningshypoteser er om, og det er teksten som tjener som belegg for og mot de forskjellige tolkningshypoteser» (Føllesdal 2010: 187).

¹² Her synes Bjerck Hagen å være på linje med Stanley Fish, som i artikkelen «Is There a Text in This Class» fra 1979 skriver: «No one can *be* a relativist, because no one can achieve the distance from his own beliefs and assumptions which would result in their being no more authoritative *for him* than the beliefs and assumptions held by others, or, for that matter, the beliefs and assumptions he himself used to hold» (Fish 1980: 319). For en kritikk av Fish, se Jørgen Dines Johansens artikkel «Litteraturforskningens etos» i *Edda* nr. 3 1991 (Johansen 1991).